

**ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Городецького Антона Вікторовича
«Європейське альтове мистецтво першої половини ХХ століття:
виконавська практика та композиторська творчість», подану до
захисту на здобуття ступеню кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво**

Перша половина ХХ ст. виявилась кардинально новим, результативним та доволі позитивним етапом у розвитку альтового мистецтва, оскільки саме тоді альт, пройшовши майже п'ятсотлітній шлях до визнання, нарешті стверджується у виконавській та композиторській практиці як самодостатній сольний інструмент, стає повноправним учасником всіх ланок світового музичного процесу. Тож не дивно, що саме цей, визначальний період історії альта став об'єктом дослідження Антона Городецького у дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата мистецтвознавства «Європейське альтове мистецтво першої половини ХХ століття: виконавська практика та композиторська творчість».

Представлена до розгляду дисертація – це перша у вітчизняному музикознавстві праця, в котрій альтове мистецтво постає як цілісна, багаторівнева система, складові якої взаємопов'язані та активно взаємодіють між собою. До того ж розвиток альтової музики розглядається автором не лише крізь призму творчих біографій композиторів, виконавців, а й у контексті загальноєвропейського музичного та історико-культурного процесу.

Зазначивши, що у I половині ХХ ст. відбулася справжня «альтова революція», А. Городецький поступово, крок за кроком з'ясовує причинно-наслідкові зв'язки цього явища; теза про «альтovу революцію» стала своєрідним «відправним пунктом», що визначив не лише основні вектори дослідження, а й зумовив його багатоаспектність, глибину та комплексність. Вперше у вітчизняному музикознавстві розвиток європейського альтового мистецтва розглядається з точки зору взаємодії виконавської практики та композиторської творчості, з'ясовується роль композитора-альтиста у збагаченні альтового репертуару та становленні виконавської школи. Вперше в

українській музикознавчій літературі всебічно представлена постать С. Форсайта; до вітчизняного наукового обігу вперше комплексно вводиться персоналія англійської альтистки та композиторки Р. Кларк, розглядаються шість її мініатюр для альта і фортепіано. Все це обумовлює актуальність даної роботи, її значущість, своєчасність та затребуваність.

Перший розділ дисертації присвячений відтворенню панорами розвитку альтового мистецтва у I половині ХХ ст.: здійснюється огляд робіт у сфері «альтового музикознавства»; простежується еволюція альтових партій в оркестровій та камерно-ансамблевій музиці кінця XIX – початку ХХ ст.; висвітлюється історія становлення альтової освіти та проведення конкурсних змагань, процес вдосконалення конструктивних особливостей інструмента. Вперше в українському музикознавстві докладно відтворюється складна та довготривала історія створення «Міжнародного альтового товариства», з'ясовується роль низки західноєвропейських фахових періодичних видань. Наголошено, що саме на зламі XIX-XX століть виникає професія «альтист».

Репертуарна криза, яка значною мірою гальмувала розвиток альтового мистецтва, спонукала виконавців до активної творчої співпраці з композиторами. У II розділі дисертації на прикладі біографій пionерів європейського альтового мистецтва Л. Тертіса та В. Прімоуза А. Городецький доводить, що у тандемі «композитор-виконавець» у I пол. ХХ ст. ключовою фігурою стає саме виконавець: його енергійна та самовіддана діяльність привертала увагу композиторів до величезного тембрового та виразно-емоційного потенціалу інструмента, надихала на створення нових яскравих та самобутніх опусів. Слід наголосити, що всі твори, які становлять аналітичний матеріал дослідження (а їхсього 13!), піддаються ретельному та всебічному вивченню: з'ясовуються їхні інтонаційно-структурні особливості, специфіка оркестрового складу та роль альта в загальній драматургії кожного із зразків. Висловлені автором міркування з приводу стилістичних ознак композицій, певних концептуальних задумів та драматургічних рішень отримують у дисертації чітке та вичерпне обґрунтування. Визначається роль кожного опусу

не лише у творчій біографії композиторів, у процесі еволюції альтового мистецтва, а і у розвитку європейської музичної культури загалом.

«Візитівка» композитора, твір-«дороговказ», – саме так у дисертації представлений Концерт для альта з оркестром В. Волтона; ключовим фігурантом в історії його створення, як відомо, був засновник англійської альтової школи Л. Терпіс. Серед особливостей твору А. Городецький виокремлює його стилістичну розмаїтість, що виявилась у поєднанні принципів барокового інструменталізму, романтичного симфонічного мислення часів Берліоза, ознак конструктивізму та урбанізму П. Гіндеміта з елементами неакадемічної музики – джазу і танго.

З числа творів, які виникли завдяки ініціативі видатного англійського альтиста В. Прімроуза, у роботі розглядаються Концерт для альта з оркестром Б. Бартока та «Lachrymae» для альта і фортепіано Б. Бріттена. Оскільки обидва опуси з'явились у драматичні повоєнні роки та віддзеркали напружений внутрішній душевний стан їхніх творців, акцентується увага на складності образного змісту та специфіці його втілення композиторами.

У найбільш яскравому, змістовному та новаційному III розділі дисертації «Композитор-альтист як персональний феномен сучасного альтового мистецтва» з'ясовується роль П. Гіндеміта, С. Форсайта та Р. Кларк у розвитку альтового мистецтва I половини ХХ ст. Автор стверджує, що Концерт для альта С. Форсайта, будучи першим зразком у даній жанровій сфері, компенсував прогалину в альтовому концертному репертуарі доби Романтизму. Цікавою є думка з приводу «подвійної векторної часової направленості» (с.131) твору, яка сягає не лише романтичних джерел, а й спрямована у майбутнє, до музичних обріїв ХХ ст.

З особливою теплотою А. Городецький створює «музичний портрет» англійської композиторки та альтистки Ребекки Кларк. Вперше в українському музикознавстві представлені відомості про життєвий та творчий шлях мисткині; з'ясовуються причини недостатньої популярності її композиторської спадщини. З огляду на те, що Р. Кларк стала однією з перших жінок-виконавиць на альті, можна стверджувати, що саме вона започаткувала

«феміністичну складову» в історії альтового мистецтва. У дослідженні визначаються особливості композиторського стилю Р. Кларк, звертається увага на великий обсяг у її доробку зразків альтової інструментальної мініатюри (що стало, на думку автора, своєрідною компенсацією відсутності цього жанру у тогочасному альтовому репертуарі).

Кульмінацією III розділу дисертації та водночас усього дослідження є матеріал, присвячений альтовій музиці П. Гіндеміта, що стала «ключовим внеском у справу формування сольного альтового репертуару ХХ ст.» (с.146). Три визначні твори композитора – «Kammermusik № 5», «Konzertmusik op.48» та «Der Schwanendreher» розглядаються дисертантом як альтові концерти з ознаками «...різних модерністських трансформацій цього жанру» (с.150). Оскільки названі композиції створювались у руслі неокласицизму, А. Городецький цілком слушно визначає, яким чином виявилися в них традиції музичної культури бароко та водночас звертає увагу на новий різноплановий ресурс, задіяний композитором. Підкреслюється, що альт для П. Гіндеміта був засобом композиторського самовираження, інструментом, за допомогою якого митець створив розмаїту, нову для тодішнього альтового репертуару галерею образів: гротескних, ліричних, гостро-драматичних та навіть трагедійних. Заслуговує на увагу думка стосовно своєрідного прийому, який П. Гіндеміт неодноразово використовував у своїх творах – «...обирати осердям окремої художньо-музичної концепції постать артиста, митця та інтелектуала певної історичної доби і через неї розкривати духовно-філософську специфіку сучасної композитору епохи»(с.176–177). Найяскравіше це виявилося у концерті «Der Schwanendreher» – вершинному та водночас останньому творі для альта П. Гіндеміта.

Дуже важливо, що в процесі аналізу альтових композицій різних авторів дисертант віднаходить певні взаємозв'язки та взаємовпливи між ними, цілком слушно визначаючи цей процес як «взаємообіг альтових ідей» (с.180).

Акцентується увага на тому, що завдяки універсальним тембрально-звуковим можливостям, альт у музиці ХХ ст. стає «багатоликим» інструментом,

все частіше його голос «асоціюється із філософським смисловим началом, органічно поєднується із розгортанням суб'єктивно-психологічних рефлексій» (с.183). Альт, за наведеним у дисертації висловом Гії Канчелі (який, на жаль, вже знаходиться по той бік Стіksа), є інструментом, «...здатним привести душу до примирення, миру та згоди» (с.46).

Досліджуючи європейське альтове мистецтво, А. Городецький в той же час не лишається о сторонон проблем розвитку альтової музики в Україні; у кожному розділі роботи дисертант знаходить місце для українського альтового «сегменту».

Представлена дисертація містить чимало нового цікавого фактологічного матеріалу, що безумовно, сприятиме поповненню інформаційного активу вітчизняного музикознавства. Картину наукової новизни доповнюють вміщені у роботі Додатки, серед яких хочеться виокремити «Ідеальні правила організації оркестрового репетиційного процесу, запропоновані Лайонелом Тертісом» (Додаток Б) та фотокопії портретів Л. Тертіса, В. Прімоуза, С. Форсайта та Р. Кларк (Додаток Г), що «візуалізують» геройв даного дослідження.

Хочеться відзначити, що неординарність, емоційна насиченість та театральна наочність окремих проаналізованих творів надихнула дослідника на появу низки яскравих образних асоціацій, які, безперечно, пожвавили виклад матеріалу дисертації. Так, наприклад, дещо «запізнілий» вступ альта на початку I частини «Konzertmusik op.48» викликав порівняння з «підхопленням» альтиста, якого забули десь на залізничному пероні; музика II частини Альтового концерту С. Форсайта «намалювала» в уяві дослідника картину англійського ландшафту та умиротворену «мізансцену» біля комину холодним дощовим осіннім вечером. Присутні у «Konzertmusik op.48» паризький шарм та французька святковість були сприйняті А. Городецьким як запрошення композитора до прогулінки паризькими вулицями 1930-х рр. «...з мелодіями кабаре, мюзик-холлів, різноманітних ресторанних та джазових оркестрів» (с.161).

Безперечно, дана робота є вагомим внеском у справу вивчення європейського альтового мистецтва, усвідомлення його як цілісного системного культурного та історичного об'єкту. Дослідження сприятиме також розвитку української альтової школи, слугуватиме наближенню української альтової спільноти до світових музичних процесів та, можливо, стане ще однією сходинкою на шляху до створення української національної секції у структурі «Міжнародного альтового товариства».

Разом з тим хочеться виділити деякі зауваження, частина яких має рекомендаційний характер.

1. Левова частка матеріалу дисертації (і це цілком вправдано) присвячена англійській альтовій музиці. Зважаючи на заявлений у назві «європейський» аспект дослідження, можливо, доцільним було би розширити географічні межі роботи та залучити до розгляду альтові твори представників французької школи Д. Мійо та А. Онеггера, класика румунської музики Джордже Енеску, представника бельгійської музичної культури Й. Йонгена. Адже їхні альтові композиції, що були присвячені видатним альтистам – представникам різних національних шкіл, у більшості своїй не отримали висвітлення у вітчизняному музикознавстві і лишаються маловідомими в українському музичному просторі.

2. На с.148 згадується про виступ П. Гіндеміта у Києві (у складі квартету Амара-Гіндеміта), але, на жаль, не вказана дата концерту. Доречною була б також інформація(бодай стисла) про значення цієї події для музичного життя міста.

3. Не зовсім зрозуміло, за яким критерієм були відібрані фотокопії програм лише двох альтових конкурсів, що відбулися у 2018 р. (Додаток В). Адже Міжнародний конкурс альтистів Юрія Башмета існує з 1993р., Токійський міжнародний конкурс альтистів проводиться починаючи з 2009р.

4. Варто зазначити, що в архівній та музейній практиці для позначення джерела, яке містить інформацію про дату, зміст та склад виконавців мистецького заходу, використовується назва «програма».

У процесі ознайомлення з роботою виникають наступні запитання:

1. Одним із «головних героїв» дисертаційного дослідження є постать композитора-альтиста. Чи відомі Вам приклади суміщення музикантами двох професій – диригента і альтиста (крім, звичайно, добре знатої фігури Ю. Башмета)? У чому, на Вашу думку, полягають «плюси» та «мінуси» поєднання диригентом двох функцій – сольної виконавської та безпосередньо диригентської?

2. Якою є доля творів Л. Тертіса для альта? Чи увійшли вони до репертуару концертуючих альтистів і як часто виконувались самим автором?

3. Як зазначається у роботі, у I половині ХХ ст. ініціаторами створення нових альтових творів були виконавці. Яким чином «розподілені ролі» у творчому союзі «композитор-виконавець» у II половині ХХ – на початку ХXI століття?

4. Чи можна стверджувати, що сьогодні альт остаточно отримав визнання та «завоював» сучасну концертну естраду?

Втім, висловлені зауваження не носять глобального характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Дисертаційне дослідження А Городецького «Європейське альтове мистецтво першої половини ХХ століття: виконавська практика та композиторська творчість» є самостійною, оригінальною, повноцінною науковою працею, що відповідає всім вимогам ДАК МОН України. Багаторівневість розкриття теми, наукова новизна дослідження, методологічна оснащеність і відповідність змісту дисертації публікаціям та автореферату дозволяють автору претендувати на отримання наукового ступеню кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03. Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного виховання
Київського національного університету
театру, кіно і телебачення імені
І.К. Карпенка-Карого

Т.В. Сітенко

15.10.2019

Г. І. Голдак